

ВІДГУК

офіційного опонента – т. в.о. директора Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, доктора юридичних наук, професора Шаблистого Володимира Вікторовича на дисертацію Максим Христини Богданівни на тему: «Філософсько-правова природа категорії «агресія»», що подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Актуальність обраної теми дослідження. Військова агресія рф, яка розпочалася масованим вторгненням 24 лютого 2022 року російської армії на територію суверенної України, внесла істотні правові та моральні корективи у розвиток нашої держави, суспільства та долю кожного українця. Глибину трагедії воєнної агресії рф проти нашої держави та наслідки військових злочинів для України, іноземних держав, міжнародних організацій та повоєнного світового правопорядку загалом нині вкрай складно однозначно визначити та оцінити. Така правова оцінка, як на міжнародному, так і на національному рівні, має бути здійснена своєчасно, обґрунтовано та в повному обсязі. Для того, щоб жахіття цієї війни ХХІ ст. не повторювалися знову, це закономірно вимагає не лише правового, але і філософського осмислення, тому авторкою доволі слушно розглядається категорія «агресії» у симбіозі цих двох аспектів.

Сучасна реальність примушує правників по-новому осмислити феномен «агресії» у сучасному суспільстві. Це питання набуває особливої гостроти з позиції розвитку особистості у глобалізованому світі, позаяк прояви агресії суттєво впливають на становлення життєвої позиції; закладення тих морально-правових якостей особистості, з якими вона ввійде у діяльність, в якій відбуватиметься її подальший розвиток.

Актуальність теми дисертаційного дослідження визначається також тим, що упродовж останніх років збільшилася кількість злочинів, які мають жорстокий характер, скоєні з особливим насильством. Укоріненість агресивної поведінки у сучасному середовищі є показником деформованого способу життя й відображає одну з найгостріших правових і соціальних проблем глобалізованого суспільства. Надзвичайна складність та різноманіття проявів агресії приводять до того, що у науковому дискурсі відсутнє однозначне тлумачення категорії «агресії». Тому уточнення змісту та значення «агресії» у дисертаційному дослідженні Максим Х. М. безумовно сприятиме його очищенні від смислових і буденних нашарувань та

ефективному забезпеченні індивідуальних прав людини й основоположних свобод.

Вважаємо, що обрана дисертанткою тема є актуальною, має значну наукову та практичну цінність й відповідає галузі знань – 08 Право, спеціальності 081 – Право.

Закономірним із огляду на актуальність теми є **зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами**. Як відзначає здобувачка (Д: 21), дисертація виконана відповідно до положень визначених Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами, норм, визначених у «Стратегії людського розвитку», що затверджена Указом Президента України від 14 травня 2021 року; стратегічних цілей, що містяться у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 9 грудня 2022 року № 1155-р «Про схвалення Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції України на період до 2026 року»; пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 роки, затверджених постановою Загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; тематичним напрямом, визначеним постановою Кабінету Міністрів України № 942-2011-п «Про затвердження переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2021 року» та відповідає кафедральній тематиці «Філософські та теоретичні концепції держави і права» (державний реєстраційний номер 0113U001356).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, є загалом достатнім. Цьому сприяло використання широкого методологічного інструментарію та джерельної бази. Дисертанткою, як зазначається у рукописі дисертації, використано 342 джерел, з них – 143 іноземною мовою, у яких відображено різні аспекти проблематики.

Дисертанткою комплексно застосовуються філософські методи (феноменологічний, герменевтичний, діалектичний), загальнонаукові методи (аналіз і синтез, аналогії, етичний метод, абстрагування), спеціально-юридичні методи (метод юридичної експертизи, юридичного моделювання, правового толерування, юридико-компаративний, метод авторського опитування).

Методологічний ступінь обґрунтованості результатів дослідження характеризується та зумовлений наступним: у роботі з позицій методологічного плюралізму та, зокрема, методологічного інструментарію здійснено філософсько-правову концептуалізацію категорії «агресія».

Використання філософських, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів дослідження забезпечили достовірність результатів дослідження. При цьому обґрунтованість отриманих авторкою наукових результатів базується на достатньо переконливій аргументації висловлених положень і висновків, послідовності та логіці викладу матеріалу, єдності всіх структурних підрозділів роботи.

Структура та зміст дисертаційної роботи повною мірою висвітлюють проблемні питання, що становлять її предмет. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертаційної роботи, вказано на зв'язок з науковою тематикою, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, сформульовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведені дані про апробацію, структуру та обсяг дисертаційного дослідження.

Перший розділ присвячено питанням пов'язаних із розробкою методології дослідження, визначенням понятійно-категоріального апарату дослідження та окресленням доктринальних підходів до аналізу поняття «агресія».

Позиціоновано авторське визначення агресії як деструктивного, аморального виявлення волі суб'єкта, котре репрезентується в аномально-конфліктній формі, що порушує соціально-правові норми та стандарти правового порядку і соціальної гармонії й проявляється у вчиненні актів, спрямованих на завдання шкоди або погрози іншим суб'єктам, їхнім правам та інтересам.

У другому розділі дисертаційного дослідження авторка сконцентровує увагу на онтологічних проявах агресії у сучасній правовій реальності та розгляд аксіологічних детермінантів цього явища.

Зокрема виокремлено онтологічні ознаки агресії, з поміж яких буттєвість агресії у правовій реальності; синергія нормативного середовища та агресії; соціокультурний контекст; модальність агресії як онтологічного чинника, що визначається власною специфікою та формами її існування в об'єктивній реальності; індивідуальна та колективна природа агресії; динамічність та змінність.

У третьому розділі дисертаційного дисертантка досліджує правові механізми превенції агресивних проявів як шлях досягнення трансцендентальної конкордії та присвячує увагу праксеології та епістемології як прояву публічно-правової агресії.

Авторкою сформовано матрицю механізмів превенції агресії, котра виступає складною системою, що відображає філософію й цінності правової

системи та спрямована на підтримку безпеки, справедливості та гармонії в суспільстві, і передбачає собою два рівні: перший – метапарадигма трансцендентальної конкордії, що досягається шляхом екзистенціального діалогу; другий – праксеологічно-юридичний, який зі свого боку вміщує дві підгрупи механізмів: юридично-автономні (приватно-правові) та юридично-гармонійні (публічно-правові).

Новизна та достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації засвідчена використанням теоретичних здобутків вітчизняних і зарубіжних учених, які досліджували тему. Роботі загалом властивий комплексний характер монографічного дослідження та наукова новизна в методологічному аспекті.

Найсуттєвіші результати, які відображають внесок дисертації (дисертанта) у розробку означеної проблеми, зводяться до наступних положень (Д: 24-26):

- подано авторське розуміння категорії «агресія» шляхом його тлумачення як деструктивного, аморального виявлення волі суб'єкта, котре репрезентується в аномально-конфліктній формі, що порушує соціально-правові норми та стандарти правового порядку і соціальної гармонії й проявляється у вчиненні актів, спрямованих на завдання шкоди або погрози іншим суб'єктам, їхнім правам та інтересам;

- комплексно визначено доктринальні наукові напрями рефлексії правової природи агресії (метаантропологічний метафізичний, екзистенціальний, натуралістичний, правовий легалізм) як системні та методологічні методи, застосовані для вивчення феномену агресії, що спрямовані на отримання об'єктивних та перевірених знань та відкриття нових пізнавальних перспектив у філософсько-правовій науці;

- виокремлено онтологічних ознаки агресії: буттєвість агресії у правовій реальності; синергія нормативного середовища та агресії; соціокультурний контекст; модальності агресії як онтологічного чинника, що визначається власною специфікою та формами її існування в об'єктивній реальності; індивідуальна та колективна природа агресії; динамічність та змінність;

- систематизовано анаксіологічні детермінанти агресивної поведінки, які репрезентують фактори та цінності, які визначають та формують агресивну поведінку шляхом їх поділу на універсальні (чинники, які характерні для будь якого суспільства на різних історичних етапах розвитку реальності: соціокультурні цінності, індивідуальні моральні установки та особисті переконання, психологічні та емоційні стани, навички комунікації, соціальне оточення та виховання) та модерністські (соціальна дезінтеграція, економічний

хаос, воєнна травма, віртуальна дісоціація, культ агресії, юридичний вакуум, правоохоронна маргіналізація, інформаційний деградаціонізм);

– репрезентовано визначальні чинники, які детермінують агресивну поведінку індивідуума у кіберпросторі: предиспозиційні особистісні детермінанти (когнітивні особливості, дисоціативні уявлені, соліпсичні інтроєкції); предиспозиційні кіберпросторові детермінанти (невидимість, безтілесність, анонімність, самоорганізація, рівність, асинхронність, насильство у мультимедійному контенті кіберпростору, плюралізм форм агресивної поведінки у кіберпросторі, інтернет-культура віртуальних спільнот); ситуативні чинники, що відображують суб'єктивну складову віртуальної реальності (суб'єктивна інтерпретація віртуальної реальності, цілей агресивної поведінки, правил й норм, емоційного сприйняття віртуальної реальності); ситуативні чинники, що відображують об'єктивну складову віртуальної реальності (ролі, типи віртуального середовища, модуси інтерактивної віртуальної взаємодії, аверсивні події);

– сформовано матрицю механізмів превенції агресії, котра виступає складною системою, що відображає філософію й цінності правової системи та спрямована на підтримку безпеки, справедливості та гармонії в суспільстві, і передбачає собою два рівні: перший – метاپарадигма трансцендентальної конкордії, що досягається шляхом екзистенціального діалогу; другий – праксіологічно-юридичний, який в свою чергу вміщує дві підгрупи механізмів: юридично-автономні (приватно-правові) та юридично-гармонійні (публічно-правові);

– виокремлено основні фактори приватно-правового та публічно-правового рівня, які впливають на виникнення агресивної поведінки;

Загалом, поділяємо думку про те, що дисертантка має підстави вважати низку висновків обґрунтованими.

Наявна дисертація та опубліковані роботи свідчать, що їх авторкою проведене ґрунтовне наукове дослідження. На основі застосування системи методів та вивчення існуючих ідей і категорій, автором не лише чітко визначено завдання дослідження, а й виокремлена актуальна мета.

Повнота викладу одержаних результатів та вірогідність. Основні положення та результати опубліковано дисертаційного дослідження висвітлено у 16 наукових публікаціях, з них 3 – у наукових фахових виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз даних, 13 – у збірниках тез наукових конференцій, що констатують апробацію результатів дисертації.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані висновки і пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – можуть слугувати основою для створення нових теоретичних

концепцій, які розширяють розуміння агресії у філософсько-правовому контексті та встановлюють можливості превенційних заходів щодо її подолання; у правотворчій діяльності – для покращення нормативно-правового поля, що регулює агресію, сприяючи удосконаленню відповідних законодавчих актів щодо домашньої агресивної поведінки, військових конфліктів тощо; правореалізації – для підвищення рівня обізнаності та правосвідомості всіх правореалізуючих та правозастосовних суб'єктів стосовно правової природи, форм та проявів агресії, та аспектів боротьби з нею та вироблення юридичної та суспільної практики нульового толерування агресивним проявам; в освітній діяльності – при викладанні низки загально-теоретичних та галузевих дисциплін, з поміж яких «Філософія права», «Теорія держави і права», «Кримінальне право», «Правова конфліктологія», «Проблеми філософії права» тощо.

Зауваження та рекомендації до дисертації. Загалом теоретичні положення дисертації Максим Х. Б. визначається позитивними усіма позитивними характеристиками – актуальністю, науковою новизною, практичною значущістю, методологічною обґрунтованістю та науковою доступністю до сприйняття. Разом з тим, слід звернути увагу на окремих дискусійних положеннях, що потребують додаткової аргументації авторки.

1. При дослідженні агресії важливу увагу слід зосередити на гібридній війні, яка представляє собою комплексну стратегію, що поєднує як військові, так і невійськові засоби для досягнення політичних цілей. Гібридна війна включає в себе інформаційну війну, кібератаки, використання дезінформації, політичні впливові операції та інші нестандартні методи. Дослідження цього явища важливо для розуміння впливу агресії на різноманітні сфери, такі як суспільство, політика та міжнародні відносини, а також для розробки ефективних стратегій запобігання та протидії агресії, що доречно було розширено здійснити в дисертаційній роботі.

2. У роботі не було належним чином розглянута взаємодія між поняттями «агресія» та «насильство». Важливо дослідити та визначити, як ці терміни переплітаються та взаємодіють між собою. Наприклад, необхідно розглянути, як агресивна поведінка може переростати у конкретні випадки насильства або, навпаки, як насильство може бути виявом більш широкої агресивної динаміки. Також важливо врахувати, як соціокультурні, економічні та інші контекстуальні фактори впливають на взаємодію цих понять у різних суспільних сферах. Додаткове дослідження цього аспекту дозволить глибше зрозуміти природу та взаємозв'язок агресії та насильства.

3. Репрезентоване в дослідження визначення агресії виявляється досить широким та загальним. Воно не приділяє достатньої уваги до можливості

агресії як реакції на конфліктні ситуації чи соціальні невдачі, що може ускладнити об'єктивне розуміння її сутності. Крім того, не враховано, як різні форми агресії можуть варіювати від вербальних проявів до фізичних дій, що важливо для повного охоплення цього явища в різних контекстах та сферах життя.

Загальний висновок. Висловлені зауваження та пропозиції не впливають на високий теоретичний рівень та практичну значущість наукового дослідження Максим Х. Б., а лише вказують на наукову зрілість роботи та її особливу вагомість у прогресивному розвитку правової дійсності.

Дисертаційна робота на тему «Філософсько-правова природа категорії «агресія»», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право, відповідає вимогам Наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертацій (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31 травня 2019 р., Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 р. «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 31 від 31 березня 2022 р.)).

Авторка – Максим Христина Богданівна, за результатами публічного захисту заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право, за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

т.в.о. директора

Навчально-наукового інституту

права та інноваційної освіти

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор



Володимир ШАБЛИСТИЙ

Підпис засвідчую:

Перший проректор

Дніпропетровського державного

університету внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, професор

Заслужений діяч науки і техніки України



Олександр ЮНІН